

Г Л А С

CDXXXI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

КЊИГА 33

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

GLAS

CDXXXI

CLASSE DES SCIENCES SOCIALES

№ 33

Reçu à la séance à distance de la Classe des Sciences sociales
le 3. mars 2021

R é d a c t e u r
KOSTA ČAVOŠKI
Membre de l'Académie

BELGRADE
2021

ISSN 0081-394X

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С

CDXXXI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

КЊИГА 33

Примљено на електронском скупу Одељења друштвених наука
од 3. марта 2021. године

У р е д н и к
академик
КОСТА ЧАВОШКИ

БЕОГРАД
2021

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор и коректор
Ана Барбајесковић

Технички уредник
Никола Стевановић

Тираж
300 примерака

Штампа
Планетиа принт, Београд

С А Д Р Ж А Ј

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Алпар Лошонц, <i>Ордолиберализам и ванредно стање</i>	9
Alpar Lošonc, <i>Ordoliberalism and state of emergency</i>	25

Коста Чавошки, <i>Imperium без краја и конца</i>	27
Kosta Čavoški, <i>Imperium without the end</i>	36

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА РОМА САНУ И ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА И ЉУДСКИХ ПРАВА САНУ

Тибор Варади, <i>Предговор</i>	39
--------------------------------------	----

<u>Марсел Куртијаде</u> , <i>Миленијум одласка њредака Рома из северне Индије и њејов значај за данашње друшћивене односе у Европи</i>	41
--	----

<u>Marcel Courthiade</u> , <i>The millennium of the departure of the roms' ancestors from northern India and its significance for today's social relations in Europe</i>	77
--	----

Мирјана Мирић, <i>Документирање ромској дечијег јовора</i>	79
Mirjana Mirić, <i>Documenting Romani child language</i>	102

Светлана Ђирковић, <i>Бибија и Bibijako дјиве у традицијској кулћури Рома Србије</i>	105
--	-----

Svetlana Ćirković, <i>Bibi and Bibijako djive in Romani traditional culture in Serbia</i>	133
---	-----

Милорад Пуповац, <i>Срби у Хрватској данас</i>	135
--	-----

Milorad Purovac, <i>Serbs in Croatia</i>	154
--	-----

Михај Н. Радан, <i>Српски језик у Румунији (са посебним осврћом на акћуелно стање)</i>	155
--	-----

Mihai Radan, <i>La langue Serbe en Roumanie (réfarence particuliere à l'état actuel)</i>	169
--	-----

ОДБОР ЗА ФИЛОЗОФИЈУ И ДРУШТВЕНУ ТЕОРИЈУ САНУ

Александар Костић, Павле Петровић, <i>Предговор</i>	177
---	-----

Милојко Арсић, Александра Нојковић, <i>Утицај макроекономских крећња и фискалне јолићике на економску неједнакост</i>	181
---	-----

Milojko Arsić, Aleksandra Nojković, <i>The influence of macroeconomic dynamics and fiscal policy on economic inequality</i>	218
---	-----

Гордана Матковић, Катарина Станић, <i>Мерење неједнакости у Србији – изазови и дилеме</i>	221
Gordana Matković, Katarina Stanić, <i>Measuring inequality in Serbia – challenges and dilemmas</i>	244
Никола Алтипармаков, Снежана Угринов, Иван Лакићевић, <i>Неједнакост у Србији – да ли је проблем у пореском систему?</i>	245
Nikola Altiparmakov, Snežana Ugrinov, Ivan Lakićević, <i>Inequality in Serbia – is it caused by the tax system?</i>	266
Саша Ранђеловић, Светислав В. Костић, <i>Имовинска неједнакост и пореска политика</i>	267
Saša Randelović, Svetislav V. Kostić, <i>Wealth inequality and tax policy</i>	292
Владимир Вулетић, <i>Идеологија и друштвене неједнакости</i>	293
Vladimir Vuletić, <i>Ideology and social inequality</i>	308
<u>Дејан Поповић</u> , <i>Инвестиционе политике и интелектуални ресурси у Србији</i>	309
<u>Dejan B. Popović</u> , <i>The Serbian investment policies and intellectual capacities</i>	325
Зоран Стојиљковић, <i>Располагање политичким капиталом (моћи мобилизације и интерпретације) и расту неједнакости</i>	327
Zoran Stojiljković, <i>Disposing of political capital (the power of mobilisation and interpretation) and growing inequality</i>	344

IN MEMORIAM

Тибор Варади, <i>Војислав Сивановчић (1930–2017)</i>	347
Коста Чавошки, <i>Димитрије Стефановић (1929–2020)</i>	351
Даница Петровић, <i>Академик Димитрије Стефановић – музиколог, диригент, учитељ</i>	353
Мелита Милин, <i>Димитрије Стефановић (1929–2020)</i>	357
Песме отпеване и изведене на комеморацији академику Димитрију Стефановићу	361

ОДБОР ЗА ФИЛОЗОФИЈУ И ДРУШТВЕНУ ТЕОРИЈУ САНУ

ПРЕДГОВОР

Седам текстова који се налазе пред нама део су излагања на симпозијуму под насловом „Неједнакост у Србији у XXI веку”, чији је први део одржан 10. децембра 2018, док је други део под истим насловом одржан 21. септембра 2020. године. Симпозијум је организован у оквиру споразума о сарадњи Српске академије наука и уметности и Економског факултета Универзитета у Београду, где је испред САНУ као организатор био Одбор за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука САНУ. Предвиђено је да сарадња између ове две институције укључује организовање низа симпозијума на којима би се разматрала различита економска и социјална питања, као и појединачна предавања на различите теме из области економије.

Предлог да први симпозијум у оквиру ове сарадње буде посвећен проблему неједнакости у Србији дали су проф. Јуриј Бајец и проф. Михаил Арандаренко са Економског факултета, који су, заједно са академиком Александром Костићем и проф. Младеном Стаменковићем са Економског факултета, осмислили садржај првог дела симпозијума, који је одржан децембра 2018. године. Други део симпозијума осмислио је дописни члан САНУ проф. Павле Петровић, а у Програмском и Организационом одбору су, поред проф. Петровића, били академик Александар Костић, проф. Михаил Арандаренко и проф. Јуриј Бајец.

У оба дела симпозијума проблему неједнакости у Србији приступило се из две перспективе – са једне стране, овај проблем је разматран са чисто економског становишта, док је са друге стране, разматран из политиколошке, социјалне и социолошке перспективе. Имајући то у виду, приложених седам радова у *Гласу* Одељења друштвених наука САНУ дају репрезентативан пресек проблема који су разматрани на овом симпозијуму.

Током претходних неколико деценија велики број држава у свету бележи повећање неједнакости доходака својих грађана, уз очекивање да ће овај тренд бити наставаљен и у будућности и да ће значајно утицати на економске и друштвене прилике у наредном периоду. Питање неједнакости добило је на значају и у Србији у претходној деценији, а стручна литература нарочито је посвећена овој теми од 2013. године, откада Републички завод за статистику спроводи годишњу Анкету о приходима и условима живота (СИЛК), која показује да је неједнакост дохотка у Републици Србији међу највишим у Европи. Отуда је овај симпозијум посвећен питању неједнакости у Србији, њеним карактеристикама и узроцима, као и могућим мерама социјалне и пореске политике у области смањења неједнакости.

Како би се питање неједнакости сагледало у ширем контексту, Милојко Арсић и Александра Нојковић истражују емпиријске закономерности између неједнакости дохотка и кључних макрофискалних варијабли у земљама Европе и Средње Азије у периоду 1998–2017. године. Аутори налазе да је у овим земљама дошло до знатног повећања неједнакости у претходне три деценије, при чему је повећање неједнакости тржишног дохотка било нарочито изражено, док је повећање неједнакости расположивог дохотка, након

укључивања ефеката пореског и социјалног система, било нешто умереније. Од макроекономских фактора, стопа незапослености изразито негативно утиче на повећање неједнакости, док су степен образовања становништва, отворености привреде и виши ниво привредног развоја корелисани са нижим степеном неједнакости дохотка. Такође, виши степен фискалних расхода и пореских прихода је позитивно корелисан са смањењем неједнакости, при чему се државни расходи за образовање и здравство истичу као посебно релевантне политике за смањење неједнакости у међународном панелу података.

Анализу неједнакости у Србији Гордана Матковић и Катарина Станић започињу методолошким недоумицама у којој мери су резултати досадашњих СИЛК анкета упоредиви са статистикама неједнакости у другим европским земљама. Аутори наглашавају да СИЛК оквир није децидно методолошки усаглашен по свим релевантним питањима између европских земаља које га спроводе. Конкретно, у случају Србије аутори наглашавају атипично и нереалистично низак ниво процењених прихода у најнижем децилу, што би могло бити резултат методолошког третмана негативних и екстремних вредности доходака, као и друштвено-економских одлика Републике Србије, попут релативно високе заступљености производње за сопствене потребе. Аутори сугеришу да би другачији методолошки третман анкетних података довео до више и реалистичније процене прихода у најнижем децилу, што би резултирало нижим процењеним степеном неједнакости дохотка у Републици Србији.

Никола Алтипармаков и др. заузимају комплементаран истраживачки приступ и анализирају ефекте релевантних политика, пре свега пореске, на неједнакост. Аутори оспоравају поједине налазе у домаћој литератури, који високу неједнакост расположивог дохотка у Србији „приписују” неадекватној социјалној и нарочито пореској политици. Указујући да порески систем не може бити кључни узрок високе неједнакости, аутори показују да је висока неједнакост расположивог дохотка у Србији доминантно узрокована високом неједнакошћу иницијалног тржишног дохотка. У овом контексту, Алтипармаков и др. на конкретном примеру Србије потврђују општији емпиријски налаз М. Арсић и А. Нојковић, који на панелу земаља Европе и Средње Азије идентификују неједнакост тржишног дохотка као кључну детерминанту неједнакости расположивог дохотка. У циљу унапређења домаћег пореског система и смањења неједнакости, аутори предлажу повећање неопорезивог цензуса и увођење пореских одбитака за издржаване чланове породице, по узору на већину других европских држава.

Напоследку, Саша Ранђеловић и Светислав В. Костић подсећају да је имовинска неједнакост знатно већа од неједнакости дохотка – у Европи је двоструко већа, док је у Србији за око 60% већа од неједнакости расположивог дохотка. Имовинска неједнакост узрокује неједнакост прихода од капитала, чиме се увећава неједнакост тржишног дохотка, за коју смо видели да је кључна детерминанта крајње неједнакости расположивог дохотка. Отуда аутори наглашавају адресирање имовинске неједнакости као један од важних циљева пореске политике. У том контексту, предлаже се унапређење

обухвата опорезивања богатства, кроз постојеће механизме пореза на имовину и пореза на држање, употребу и ношење добара. Такође, предлаже се прогресивна реформа опорезивања наслеђа и поклоне, која би подразумевала укидање општег ослобођења за блиске сроднике и увођење неопорезивог износа, уз постепено повећање пореских стопа на ниво приближан европском просеку.

У делу који се односи на социолошке и политиколошке аспекте неједнакости налазе се три рада. У првом, проф. Владимир Вулетић даје исцрпни преглед социолошких приступа проблему друштвене неједнакости у Србији у последњих шездесет година. Указујући на осцилације у интересовању социолога за ову тему, која се огледа у броју радова који се баве проблемом неједнакости, Вулетић констатује да је не само интересовање социолога већ и начин на који се прилазило овој теми у великој мери условљен идеолошким и политичким разлозима, али и изразитим порастом неједнакости услед промена на глобалном нивоу у последњих двадесетак година.

У другом раду, чији је аутор академик Дејан Поповић, проблему друштвене неједнакости приступа се из перспективе драматичних, пре свега технолошких, промена, које су се у свету догодиле у последњих неколико деценија. Глобалне промене су у потпуности, сматра Поповић, промениле друштвени и економски амбијент, што је довело и до пораста друштвене неједнакости. Када је реч о Србији, Поповић разматра тренутну инвестициону политику, коју сматра неадекватном и извором даљег повећања социјалних неједнакости. Анализирајући могућа решења чији исходи би допринели просперитетнијем друштву, Поповић нагласак ставља на образовање, које би требало да обезбеди компетенције за пословно и привредно окружење које би било компатибилно са глобалним променама.

Најзад, у трећем раду који је приложио проф. Зоран Стојиљковић, разматрају се глобалне политичке, економске и технолошке промене и доминација либералног капитализма, које су, по мишљењу Стојиљковића, довеле до наглог пораста социјалне неједнакости, не само у Србији већ и у свету. Анализирајући неке од основних поставки либералног капитализма и његових последица на друштвеном плану, Стојиљковић долази до закључка да су социјалне неједнакости системског карактера и да се оне без радикалних промена не могу отклонити. Слободно тржиште је све само не слободно, јер фаворизује одређене друштвене групе и крупни капитал, стварајући тиме за већину становништа осећај несигурности, неизвесности и беспомоћности. Овакво стање у великој мери је условљено спрегом политике и крупног капитала, при чему финансијски центри моћи одређују не само политички већ и законодавни домен у складу са својим интересима.

Нагласимо на крају да је организовање симпозијума посвећеног неједнакости у Србији тек први корак у, надамо се, дугорочној сарадњи између Српске академије наука и уметности и Економског факултета у Београду.

Академик Александар Костић
Проф. Павле Петровић, дописни члан САНУ

ВЛАДИМИР ВУЛЕТИЋ*

ИДЕОЛОГИЈА И ДРУШТВЕНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

С а ж е т а к. – Променљиво интересовање социолога за тему материјалних (не)једнакости током протеклих пола века, како у свету тако и код нас, отвара питање да ли су те осцилације случајне или нечим условљене. У складу са ранијим налазима о повезаности социологије и идеологије овде смо пошли од претпоставке да интересовање социолога за ову тему, бар када је о Србији реч, корелира са идеолошким менама.

Буђење интересовања за проблем неједнакости седамдесетих и осамдесетих година прошлог века тече паралелно са идеолошким обрачуном у оквиру СКЈ са такозваним „либералним тенденцијама”. У периоду транзиције ка капитализму материјалне неједнакости су у другом плану, а пажњу социолога привлаче друге теме и врсте неједнакости. Поновно интересовање за материјалне неједнакости разбуцтава се упоредо са глобалном идеолошком дебатом о начину превазилажења светске економске кризе и њеним ехом у Србији.

Анализом текстова који се из социолошког угла баве материјалним неједнакостима покушаћемо да потврдимо, односно оповргнемо, основаност наведене претпоставке.

Кључне речи: социологија, идеологија, неједнакост

УВОД

Интересовање за друштвене неједнакости¹ нагло је порасло током протекле деценије. Илустрације ради, када се у библиотечки претраживач Кобис (датум приступа 9. 1. 2021) унесе одредница *друштвене неједнакости*,

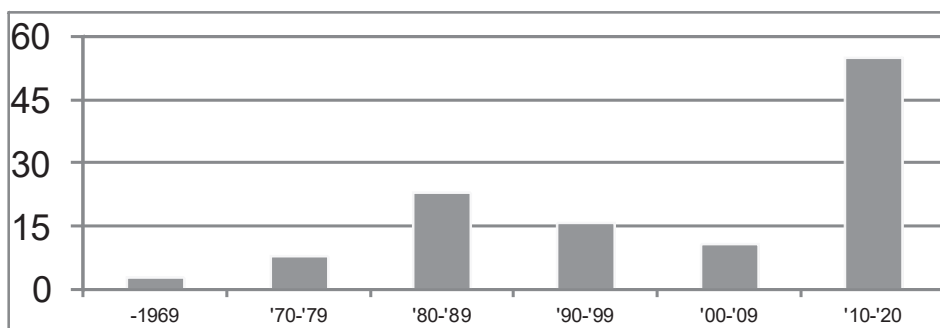
* Универзитет у Београду, Филозофски факултет, имејл: vvuletic@f.bg.ac.rs

¹ Појам друштвених неједнакости најшире посматрано односи се на неједнакости које су друштвено условљене. У том смислу, оне се изражавају у мноштву области. У овоме тексту, међутим, имаћемо у виду материјалне неједнакости између појединаца и друштвених група. С обзиром на то да се овом темом баве како економисти, тако и социолози, али и научници из других друштвено-хуманистичких поља, читалац ће приметити да се понекад користи израз *друштвене науке*, понекад *социологија* итд., али заправо увек је реч о погледу на академска истраживања у овој области.

од 116 библиографских јединица на српском језику готово половина, односно 55, објављена је у периоду од 2010. до 2020. године, а све остале настале су током пет претходних деценија.²

Кључно питање којим се бавимо у овом раду је: зашто долази до флукуација у интересовању за тему неједнакости?³

Несумњиво је да су пораст броја истраживача и укупне научне продукције могли утицати на повећање броја радова. Међутим, поглед на графикон 1, у коме су наведени подаци о броју радова посвећених друштвеним неједнакостима током посматраног периода, сведочи да је до пораста дошло након вишедеценијског тренда опадања интересовања за ову тему, упркос разумној претпоставци да је и током тих деценија растао број аутора и њихових радова.

Графикон 1. Број радова у систему Кобис посвећених теми друштвених неједнакости у периоду 1950–2020.

Извор: COBISS

Подаци наведени у графикону 1 сведоче да је током седамдесетих, а посебно осамдесетих година XX века, расло интересовање научника за друштвене неједнакости, да је током две наредне деценије оно нагло опало, да би, као што је већ поменуто, ескалирало у другој деценији XXI века.

Флукуације интересовања за одређену тему саме по себи не представљају ништа необично. Без обзира на разлоге због којих неке научне теме

² Овај извор несумњиво није потпун нити исцрпан, јер постоје радови који се тичу проблема неједнакости, а нема их на Кобисовом списку. Ипак, и тако непотпун, он представља довољно релевантан показатељ за нашу сврху. Наиме, вероватно је да радови нису изостављани систематски већ случајно, па изостављање појединих радова није утицало на њихову дистрибуцију по декадама.

³ Овом темом су се до сада бавили, на нивоу Југославије, Срђан Врцан (Врцан, 1975) и Петровић и Марковић (Петровић и Марковић, 2017), које су анализирале писање *Социолошкој ирејледа* о теми друштвених неједнакости у одређеном периоду. Врцанов текст указује на разлоге због којих је тема неједнакости окупирала југословенске социологе шездесетих и седамдесетих година, о чему ће касније бити више речи. Текст Петровић и Марковић је пригодан осврт на бављење друштвеним неједнакостима поводом осамдесетогодишњице излажења *Социолошкој ирејледа*, у коме се указује на отвореност часописа за ову тему.

постану занимљиве, након одређеног времена главни проблеми у оквиру тог поља бивају решени и оно престаје да буде интересно истраживачима. Поновно буђење интересовања за исту тему може да се јави као последица практичне потребе – уколико истраживана појава испољи неочекиване карактеристике или услед научне револуције, у којој се, из перспективе другачије парадигме, претходна теоријска решења доведу у питање. Као што Кун каже, до научних револуција долази „[...] када професија не може више да избегне неправилности које подривају постојећу традицију научне праксе тада почињу необична истраживања која професију воде у најмању руку новом скупу принципа, новој основи за упражњавање науке” (Кун, 1974: 45).

Другим речима, објашњење уочених осцилација могло би се повезати са сменом научних парадигми у друштвеним наукама. Но, пре него што се озбиљније размотри ова претпоставка, ваљало би се упитати има ли уопште смисла говорити о парадигмама у социологији, па следствено томе и у друштвеним наукама уопште. Као што упозоравају Екберг и Хил, социолози су често неадекватно, а неретко и погрешно, тумачили Кунову идеју парадигме, што је довело до злоупотребе овог појма (Eckberg and Hill, 1988). Они сматрају да је у социологији тешко замислити да постоји оно што Кун назива нормалном науком и у том смислу нема оних преломних тачака у којима се решавају одређене загонетке које воде научним револуцијама. „Уствари, има мало загонетки, углавном су то проблеми. Ако се сматра да је проблем важан, он се никада не решава, него служи као пријепорна тачка између различитих перспектива” (Eckberg and Hill, 1988: 338).

Чини се да је овакво тумачење ближе стању у друштвеним наукама и приближава нас конвенционалном схватању о три доминантне социолошке перспективе: функционалистичкој, марксистичкој и интерпретативној, са мноштвом подваријанти и изданака (Хараламбос, 2002; Гиденс, 2010). Занемареност родних неједнакости у традиционалној социологији условило је развој феминистичке перспективе, која, истичући у први план родну димензију неједнакости, представља допуну, али и изазов поменутом тријумвира ту, који се, крајње сумарно, према питању неједнакости односи на следећи начин:

- Из функционалистичке перспективе, неједнакости су не само нужне него и функционалне, а тиме и пожељне, јер решавају један од темељних проблема сваког друштва – расподелу друштвених улога, односно њихово повезивање са најдаровитијим појединцима. Без неједнаке расподеле богатства, части и моћи, људи не би били мотивисани да улажу напор усмерен ка реализацији заједничких друштвених вредности и циљева⁴;

⁴ Ово тумачење се односи на схватање друштвене стратификације као једног од облика друштвених неједнакости. У том смислу, функционалисти се највише приближавају теми неједнакости, коју генерално не анализирају, али се може рећи да су блиски схватању у коме једнакост исхода, у којој се заправо огледа проблем неједнакости, сматрају неправедном, за разлику од једнакости шанси и правне једнакости.

- Из марксистичке перспективе пак, неједнакости су израз дубљих подела у сфери производње друштвеног живота, оне воде константним сукобима између друштвених група које имају неједнак приступ материјалним добрима и међусобно супротстављене интересе. Превазилажење друштвених неједнакости је циљ коме теже прогресивне друштвене снаге које су агенс историјског развоја усмереног ка остварењу људске слободе;
- Мада у основи представља микросоциолошку перспективу, интерпретативна социологија, ма шта под њом подразумевали (Спасић, 1998), а посебно у својој феноменолошкој варијанти, полази од идеје да социолог не треба и не може да се бави оним што је објективна стварност (јер је она, у крајњој линији, несазнатљива људском уму), већ оним како ту стварност виде сами делатни актери, односно појединци. Без обзира на то да ли се директно позивају на ову традицију, савремени теоретичари „смрти класе” управо истичу да, без обзира на повећање друштвених неједнакости, људи им не придају значај као раније, већ своју друштвену позицију тумаче из перспективе која са класним положајем кроз који се изражавају неједнакости нема много везе (Станојевић и Вулетић, 2013). Другим речима, друштвене неједнакости, без обзира на то да ли објективно постоје, нису суштински битне за разумевање савремених друштвених односа;
- Најзад, као што је речено, феминистичка перспектива, посебно у својој радикалној варијанти, значај придаје искључиво родним неједнакостима (Хараламбос, 2002).

НАУКА ИЛИ ИДЕОЛОГИЈА

Имајући у виду ове напомене, отварају се два нова питања која треба размотрити. Прво је: да ли се интересовање за тему неједнакости може тумачити као израз и као последица доминације одређених теоријских перспектива у социологији? С обзиром на то да је једино из марксистичке перспективе проучавање неједнакости вредно пажње⁵, могло би се тврдити да је интересовање за неједнакости у корелацији са степеном популарности марксизма у социологији. Уколико је то тачно, опадање интересовања за друштвене неједнакости почетком деведесетих могло би се повезати са

⁵ Видећемо касније да у том погледу постоје нијансе које у значајној мери утичу на објашњење флукуација. С једне стране, марксизам какав је доминирао у социјалистичким земљама није увек показивао интерес за неједнакости, а са друге стране, различите немарксистичке оријентације у западним земљама указивале су да неједнакости могу имати утицај на друштвену стабилност. Упркос томе, запажање о ставу различитих теоријских оријентација као питању неједнакости тиме се не доводи у питање и може помоћи уочавању преломних тачака у односу према неједнакостима.

отклоном социолога од марксистичке перспективе. За овакво схватање има одређених индиција и доказа. У тексту *Где се геде њрећи класик*, Мимица и Вулећић су пошли од претпоставке да се, након урушавања Берлинског зида, југословенска социологија нагло одрекла Маркса и марксизма, који је деценијама представљао њен основни теоријски и идеолошки ослонац. Истраживање цитираности три класика, Маркса, Вебера и Диркема, у великој мери је потврдило ту претпоставку (Мимица и Вулећић, 1998). Следствено томе, и повећано интересовање за тему друштвених неједнакости морало би бити у вези са обнављањем интересовања за марксистичку перспективу. Овакав, заправо мало вероватан, закључак би, наравно, требало емпиријски проверити, али за тим нема потребе јер, чак и да се та претпоставка прихвати *a priori*, отвара се питање – услед чега у социологији долази до промене теоријских оријентација? Другим речима, мада значајан, увид о вези између друштвених неједнакости као истраживачке теме и доминације појединих теоријских оријентација само на другачији начин поставља исто питање – због чега се мењају теоријски укуси и са њима истраживачке теме?

Друго питање гласи: да ли и у којој мери је избор друштвених неједнакости за истраживачку тему повезан са степеном њихове испољености? Разумно би, наиме, било претпоставити да израженије испољавање неке појаве привлачи већи интерес научника за њено истраживање. У случају друштвених неједнакости, међутим, ова правилност изгледа да не важи. Подаци о кретању Цини коефицијента⁶ нису у складу са уоченим интересовањем за ту тему. Управо супротно, интересовање за неједнакости је највише опало у време транзиције из социјализма у капитализам, када је, током две деценије на међи векова, у бившим социјалистичким земљама, па и у Србији, дошло до пораста неједнакости⁷.

Као да су у праву аутори који тврде да је важнији начин на који људи интерпретирају стварност и значај који та интерпретација даје одређеној појави него сама распрострањеност појаве и њена објективна својства. У том смислу, упркос расту неједнакости, у јавном дискурсу, почев од краја осамдесетих година прошлог века, доминирала су схватања која су критиковала такозвану „једнакост у сиромаштву” и подржавала такозвану „теорију економије преливања” (“trickledown theory”). Оваква становишта су интензивно медијски промовисана, па се у јавности створио готово неподељен ути-

⁶ Цини коефицијент је широко прихваћена мера за оцену величине неједнакости.

⁷ Податке о нивоу неједнакости у овом периоду није лако пронаћи. Пројекције које су прављене за транзиционе земље, као и за Србију, сведоче о варијацијама у кретању неједнакости између земаља, али и у појединим земљама у различитим годинама. Ипак, несумњиво је да је у односу на период социјализма дошло како до пораста сиромаштва, тако и до пораста неједнакости (Mitra and Yemtsov, 2006; Krstić et al., 2007). То је на изванредан начин постало опште место, за које аутори ни не наводе изворе. Нпр., „За Србију је отежавајућа околност [...] и то што је током последњих деценија услед великог пораста сиромаштва и друштвеног раслојавања, средња класа највећим делом нестала и прешла у сиромашни слој” (Шуковић, 2013: 114).

сак да је неопходно да се најпре ојача финансијска позиција предузетника (смањењем пореских оптерећења и других издатака, рачунајући и оне за наднице) како би се подстакле пословне активности. Логична последица, према том обећању, биће дугорочна корист за читаво друштво услед отварања нових радних места и постепеног (кап по кап) преливања дохотка ка нижим слојевима. Овакво схватање се ослањало на класично либерално уверење које је делио и Кејнс (према Милановић, 2012) – да ће неједнакост расподеле омогућити акумулацију богатства и капиталне инвестиције.⁸ Са своје стране, социолози су свесно или несвесно подстицали ово уверење уводећи тему транзиције у истраживачки фокус (Вулетић, Станојевић, Вукелић, 2011). Не само да је транзиција представљена као неминовна фаза у преласку из социјализма у капитализам, већ је у оквиру те теме често указивано на егалитаризам као проблематичну вредност која представља идеолошку препреку друштвеном развоју.⁹

До истог закључка, али са супротним предзнаком, долази се посматрањем повећања интересовања за неједнакости током седамдесетих година прошлог века, односно управо у периоду када се бележи смањење друштвених неједнакости. У прилог том схватању, осим података из графикона 1, говори и констатација Срђана Врцана којом он почиње текст (о коме ће још бити речи у наставку) из 1975. године: „Данас је нешто уобичајеније него прије десетак година расправљати у социологији о друштвеној неједнакости и једнакости” (Врцан, 1975: 1). Данило Мркшић пак наводи да бројна истраживања у седамдесетим годинама бележе да се „вредност Гини коефицијента смањила са 0.24 у 1967. години на 0.20 у 1981. години, а однос између највише и најниже четвртине зарада је пао са 1.74 у 1967. г. на 1.62 у 1981. години. Слични налази су добијени и при истраживању величине распона плата у предузећима” (Мркшић, 2000: 249).

Укратко, на основу досадашњег дела излагања могу се извући два закључка. Први, да интересовање за тему неједнакости у периоду позног социјализма, а потом и током периода транзиције, није било у вези са степеном њиховог испољавања. Док је интересовање за неједнакости расло, оне су опадале и *vice versa*. Други, да обновљени интерес за неједнакости почетком друге деценије XXI века није последица „научне револуције”, у којој се на нови начин трага за одговорима на стара питања, али постоје индиције да би повећани интерес могао бити у вези са повећањем неједнакости.

⁸ Мада има и оних аутора који сматрају да овакво становиште нема своје теоријско утемељење (Sowell, 2012).

⁹ Идеју о егалитарном синдрому првобитно је развио Јосип Жупанов, истичући да је реч о скупу особина као што су несклоности (и)стицању, недостатак амбиције, једнакост, расподела помоћу државних механизма, итд. Он налази блискост између социјализма, који на егалитаризму гради политички монопол, и традиционалних (аграрних) друштава, из којих потиче већина тадашњег становништва Југославије (Жупанов, 1970).

КРИЗА И ИДЕОЛОГИЈА

У најзначајнијем раду на ову тему који је у Србији објављен у току последње деценије, аутори показују да је неједнакост у Србији највећа у Европи, као и да је расла током последње деценије. Указују, међутим, да с тим у вези постоје одређене дилеме с обзиром на то да се у међувремену мењала методологија мерења неједнакости. Свој интерес за ту тему они оправдавају, како кажу, „сада [...] широко прихваћеним становиште(м) да је висока неједнакост у расподели дохотка штетна за економски раст, како директно, тако и као потенцијални извор значајне политичке и друштвене нестабилности” (Арандаренко и др., 2017).

Уколико се прихвати аргументација ових аутора да се интерес за друштвене неједнакости буди услед повећања неједнакости, то би могло да значи да је наука најзад ослобођена од утицаја политике и идеологије, односно да сами друштвени проблеми одређују научне приоритете. Такав закључак се намеће тим пре што аутори указују да Владина политика није заинтересована за проблем неједнакости. У том смислу, они истичу: „Интересовање доносилаца одлука у Србији за проблем неједнакости до сада је било прилично ограничено. Главна забринутост Владе протеклих неколико година није се односила на проблеме неједнакости и сиромаштва, већ је пажња, пре свега, била усмерена на фискалну консолидацију, очување макроекономске стабилности и подстицање раста и инвестиција (Арандаренко и др., 2017: 3).

Ипак, пре него што се прихвати ова теза и одбаци полазно становиште о утицају идеологије и политике на избор научних тема, требало би указати на могућност да интересовање за неједнакости као истраживачку тему може, у условима вишепартијског система, бити последица утицаја који долазе са алтернативних идеолошких и политичких позиција.

Светска криза из 2008. године је уздрмала до тада доминантни (нео) либерални поглед и отворила простор за становишта која указују на значај друштвених неједнакости за економски раст. И аутори поменуте студије и Бранко Милановић тврде да је преломни догађај у том смислу представљала појава Пикетијеве књиге *Кайшиализам у XXI веку*, чије се прво издање појавило 2013. године (Арандаренко и др., 2017; Милановић, 2016). Ипак, појава ове књиге, а посебно њена светска промоција и успех, тешко да би могли бити замисливи деценију раније. Светска рецесија из 2002. године није пробудила интересовање за проблем неједнакости јер је неолиберална доктрина доминирала у погледима на економију, чак и међу интелектуалцима и политичарима који су заузимали позиције левог центра широм Европе. Ти погледи су свој израз нашли у идеологији Трећег пута, која се у својој економској основи није много разликовала од неолибералне замисли (Callinicos, 2001). Био је, дакле, потребан шири идејни заокрет да би тема неједнакости стекла легитимитет, посебно на левом политичком спектру. У том смислу, и пре него што је Пикети написао поменуту књигу, отворене су расправе о регионалним неједнакостима у оквиру ЕУ (Гиденс, 2009: 212–219).

Све то сведочи да одговор на питања зашто друштвене неједнакости с времена на време постају популарна тема, односно зашто се на сличан начин губи интерес за њих, треба тражити ван научне сфере.¹⁰

Хипотеза од које полазимо формулисана је на основу ранијег интересовања за везу између науке и идеологије (Вулетић, 1995). Укратко, она гласи да је променљиво интересовање за тему друштвених неједнакости повезано са политичко-идеолошким менама, које утичу да се одређена становишта афирмишу у складу са идеолошким и практичним афинитетима различитих политички организованих група. Без намере да улазимо у механизме којима идеолошко-политички центри моћи усмеравају интересовање за различите теме, овде се бавимо, пре свега, резултатима тог усмеравања.

Пре него што покушамо да поткрепимо наведену хипотезу, намеће се питање да ли је идеологија инхерентна друштвеним наукама или се преко практичне политике афирмишу различите научне истине које са идеологијом нису у директној вези, али одговарају практичним политикама. У првом контексту, отвара се питање објективности научног знања о друштву, а у другом, могућност науке да се дистанцира од идеологије тако што неће бити покриће и легитимација одређених идеолошких ставова.¹¹ Другим речима, овде улазимо у често разматрану дилему постоји ли објективно научно знање или је свако знање о друштву релативно.

ИДЕОЛОГИЈА И РЕЛАТИВИЗАМ

Расправљајући о овој дилеми, Рејмонд Будон указује на две врсте релативизма у социологији – когнитивни и релативни. У основи когнитивног релативизма стоји конструктивистички увид да не постоји објективно знање, већ само различите интерпретације стварности. То није све. Не постоје ни објективни критеријуми на основу којих бисмо одлучили која је од тих интерпретација заиста „научна”, већ на опредељење за одређену интерпретацију могу утицати како рационални, тако и ваннаучни разлози, а у крајњој линији идеолошки и политички. Као што, даље истиче Будон, каже Макс Шелер: „ако су друге ствари једнаке, идеја има веће шансе да буде прихваћена ако је у складу са расположењем времена или са овом или оном врстом колективног интереса” (Будон, 2003). На истом трагу је и Паретова сугестија да се за разумевање прихваћености одређене теорије мора испитати не само

¹⁰ У том смислу, интересантно је да је и студија Арандаренка и сарадника финансирана и настала у оквиру фондације Социјалдемократске партије Немачке (Фридрих Еберт), а не, на пример, фондације Конрада Аденауера.

¹¹ Под идеологијом овде подразумевамо „скуп уверења, идеја и пројекција преко којих уже или шире друштвене групе, социјални, политички и културни покрети изражавају свој друштвени интерес и теже успостављању своје хегемоније или побољшању властитог положаја” (Калањ, 2010: 13).

да ли је она веродостојна, него и да ли је корисна, односно да ли се подудара са идеолошким или материјалним интересима различитих класа и група (Будон, 2003).

С друге стране, идеја културног релативизма сугерише да у питању норми нема истине. Како истиче Будон, културни релативизам полази од уверења да „разлози које социјални субјекти доживљавају као основе за своја уверења могу бити само оправдања или рационализације, а никако узроци њихових уверења. Те узроке треба тражити у културним снагама које емитује свако друштво то јест у систему правила који тренутно превладавају” (Будон, 2003).

У том контексту, Будон наводи и пример неједнакости који показује да однос према том питању зависи од начина на који их јавност перципира. Уколико сматра да су оне функционалне за друштвени систем, јавност ће их, без обзира на то колико велике биле, прихватити као непроблематичне, а уколико сматра да нису функционалне, тада ће их сматрати проблематичним и вредним истраживања. Ту врсту релативизма налазимо и код аутора за које је несумњиво да не прихватају марксистичко полазиште. Багвати, на пример, каже: „Да ли је повећана неједнакост важна и у којој мери, то зависи од друштва до друштва о коме је реч...” (Багвати, 2008: 91). Најзад, промена односа према питању неједнакости видљива је и у ставу институција као што је Међународни монетарни фонд. Тако, на пример, мада опрезно, аутори студије коју је објавио ММФ 2014. године закључују да би „била грешка фокусирати се на раст и пустити да се неједнакост побрине за себе, не само зато што неједнакост може бити етички непожељна, већ и зато што резултирајући раст може бити низак и неодржив” (Ostu et al., 2014: 25).

Овај кратак осврт на питање релативности објашњава зашто, независно од степена испољености, неједнакости у различитим периодима привлаче различиту пажњу. Истовремено, он нас упозорава да је неопходно да модификујемо и допунимо раније изнет став да су неједнакости везане искључиво за марксистичку перспективу. Наиме, и из немарксистичке перспективе неједнакости могу постати „научни” проблем уколико се испостави да су нефункционалне за постојећи систем.

ПОЛИТИЧКИ ИЗВОРИ ИНТЕРЕСОВАЊА ЗА НЕЈЕДНАКОСТИ

Пре него што ове увиде покушамо да применимо на случај Србије, потребно је осврнути се на већ поменути текст Срђана Врцана, у коме он, готово пола века раније, покушава да одговори на слично питање: зашто се у тадашњој Југославији, али и у развијеним земљама, пробудио интерес за неједнакости? Он наводи и делимично проблематизује четири различита разлога, односно нивоа аргументације. У основи, сви осим једног су израз политичких становишта. Вреди их због тога шире представити.

Према првом, за питање неједнакости и прерасподеле богатства заинтересовани су друштвени слојеви који су доминирали у предмодерним друштвима, док је за носиоце индустријског развоја главна тема продуктивност. Отуда тему неједнакости, каже овај аргумент, постављају управо заштитници интереса тих историјски превазиђених слојева. Бављење неједнакостима, овако објашњено, није ништа друго него заузимање идеолошке позиције једне одређене друштвене групе.

Друго објашњење Врцан приписује америчком аутору Кристелу, који за отварање теме неједнакости „оптужује” интелектуалце који се у већини „искрено згражају над ставкама за репрезентацију и трошковима пословних људи, а које они немају”. Они „гледају на своје друштво на веома критичан начин и пребрзо заузимају непријатељски став према њему”. Баш је ова „класа људи најречитија у својим нападима на неједнакост и она од неједнакости прави тако спорно питање” (Врцан, 1975). Овде се очигледно мисли на позиције критички оријентисаних интелектуалаца марксистичке оријентације, чија је популарност расла на таласу, како је Волерстин назива, револуције из 1968. године. Овако представљено, и ово становиште директно је укореењено у моралној осуди, пре него у научном погледу.

Треће објашњење Врцан повезује са политичким интересима група које егалитаризам користе за јачање своје ауторитарне позиције. У том смислу указује се на наводну „повезаност сувременог радикалног егалитаризма и сувременог ауторитаризма: свако повећано занимање за проблеме друштвене неједнакости и једнакости објективно скреће воду на млин ауторитаризма, јача склоност широкој употреби изразито ауторитарних средстава друштвеног деловања и појачава тенденције антидемократским и очито ауторитарним рјешењима горућих проблема сувременог друштва. Тако егалитаризам, ауторитарност, етатизам, итд. постају готово синоними” (Врцан, 1975).¹² Овакво објашњење тешко је не ставити у контекст тадашњих политичких сукоба у оквиру СКЈ (Losoncz et al., 2020). Посебно је у том смислу интересантно раздвајање вредности слободе и једнакости. У том смислу се наводи: „Тко данас жели осигурати слободу и то поглавито особну слободу као највишу друштвену вриједност, тај се мора помирити с постојањем неједнакости и одрећи се једном заувјек шире друштвене једнакости” (Врцан, 1975). Овакав однос према питању неједнакости отворено користи друштвену науку за легитимизацију конкретних политичких циљева.

Најзад, мада не истог ранга, Врцан указује и на аргумент да је „свако цјеловитије и систематскије занимање за проблеме друштвене неједнакости и једнакости у сувременом друштву разумљиво и оправдано, али у бити сувишно. Оно, наиме, непотребно усмјерава позорност и концентрира друштвену енергију на проблеме које „невидљива рука” индустријализације

¹² Трудећи се да представи, а не да заговара, различите позиције, Врцан указује и на контрааргументе, па с тим у вези упозорава да овакво размишљање није основано јер неслободе има и у неегалитарним друштвима.

спонтано, али сигурно рјешава на оптималан начин”, и наставља: „Социолог који се жели бавити тим проблемом отвара већ отворена врата. Међутим, полазна теза овог приговора – да постоји један спонтан, неумитан и ир-верзибилан егалитарни тренд уграђен у процес индустријализације – јест теза која није добила своју искуствену потврду у кретањима у развијеним индустријским друштвима од почетка педесетих година на овамо” (Врцан, 1975). Овакво становиште није директно повезано са идеологијом у смислу да истиче прво лице њене моћи, већ, Лукасовим речником речено, одређена идеолошка позиција се брани тиме што питања која би могла да је угрозе и не поставља.

Овај нешто екстензивнији осврт на Врцанов текст је значајан јер указује на расправе иза којих су, мање или више отворено, стајали политички обрачуни између две фракције у оквиру Комунистичке партије.¹³ У средишту тих спорова био је однос према привредној реформи из 1965. и дебате које су се с тим у вези водиле и након политичког „пада либерала” у Србији 1972. године. О том периоду постоји доста богата литература (Младеновић, 2014; Сувин, 2014; Димитријевић, 2016; Живковић, 2017; Losoncz et al., 2020), али у вези са нашом аргументацијом, сви они сведоче да су друштвене неједнакости биле једна од најзначајнијих тема преко којих су сукобљене политичке фракције покушавале да стекну легитимитет. Економске реформе имале су као последицу повећање незапослености и пораст друштвених неједнакости, што је из перспективе догматске социјалистичке идеологије била јерес. С друге стране, из осврта на Врцанов текст може се закључити да су и пре пола века аргументи којима су заговоране, односно оспораване, различите позиције према питању друштвених неједнакости биле везане за поларизацију између неједнакости и економског раста. Међутим, што је још важније, овај текст показује везу између буђења интереса за неједнакости и идеолошких размимоилажења и политичких сукоба између фракција у оквиру Комунистичке партије. Једне, која је заговарала привредну реформу из 1965. године и која се залагала за увођење елемената тржишта и јачање улоге „привредних субјеката”, и оне струје која се томе противила, истичући у први план вредности социјализма и легитимишући своју позицију, између осталог, залагањем за егалитаризам. Врцанов текст у том смислу представља драгоцено сведочанство. За заговорнике економских реформи проблем неједнакости је био израз: превазиђених друштвених односа и слојева, синдрома егалитаризма (Жупанов, 1970); сујете интелектуалаца, противника индустријализма, заговорника етатизма и противника слободе; и, на крају крајева, превазиђена тема. Док су за противнике реформи неједнакости биле очигледан пример куда води заокрет од социјалистичких вредности и циљева. Према Ивици

¹³ Једва да треба рећи да тема неједнакости у првим поратним деценијама, односно до средине 60-их година, није могла бити на дневном реду, понајпре јер ни социологија није постојала као академска дисциплина, а сам концепт историјског материјализма није допуштао чак ни расправу о класама.

Младеновићу, овај сукоб се водио све до краја социјализма (Младеновић, 2014). За потребе нашег рада нема потребе улазити у позиције и аргументације различитих аутора, важније је указати да је интересовање за друштвене неједнакости трајало све док су трајале и ове расправе, а оне су, као и интересовање за тему неједнакости, појачане избијањем економске кризе почетком 80-их година XX века и заговарањем различитих одговора на њу.

Чини се да су либералне економске реформе Анте Марковића ставиле тачку на ту дебату. Осим тога, неолиберализам је однео превагу на глобалном плану. Аутори који су заговарали социјалистичке вредности углавном су се окренули национализму. Противници социјализма, с које год стране да су наступали, било либералне или конзервативне, нису сматрали да је питање неједнакости важно. У новом кључу неједнакости постају потпуно небитна тема, а тако остаје и након што економски концепт Анте Марковића доживљава слом, када Југославија улази у грађански рат из кога су настале нове државе.

Под санкцијама Србија није могла да води ниједну политику која би се на овај или онај начин дотицала теме неједнакости. Заправо, под окриљем државног патернализма одвијао се процес конверзије политичког у економски капитал (Лазичић, 2011), који је водио стварању, истина, уског слоја новобогаташа, тако да ни држави, а ни припадницима нове елите, отварање теме неједнакости није одговарало. Социолози су, као што је речено, са своје стране већински били заинтересовани за тему транзиције.

Суштински се ништа није променило ни након 2000. године, осим што је тема транзиције из социјализма у капитализам стекла повлашћени статус, а питање неједнакости једнако остало занемарено у новим околностима. Одређени интерес будиле су теме попут стратификације и сиромаштва, али ниједна од њих заправо није идентична појму неједнакости (Хараламбос, 2002). Слична ситуација је била и у свету. Бранко Милановић политичку незаинтересованост за неједнакост у том периоду види као последицу померања левице ка центру и према десници: „Партије нису постављале питање неједнакости јер су заузеле неокласичан приступ, „разблажену верзију” тачеризма која такве теме по правилу избегава. Овде се, наравно, мисли на економски, политички и идејни заокрет ка неолиберализму од седамдесетих година 20. века”, и даље: „Економским језиком речено, у питању је суочавање са избором – принцип ефикасности (увећања економског колача) и принцип праведне и једнаке расподеле тог колача не могу ићи заједно, једно мора бити жртвовано у корист другог. Повећане неједнакости су пропратни и нормални показатељ правилног развоја капиталистичког економског система” (Милановић, 2016). Слично томе, сиромаштво треба искоренити економијом преливања – економски раст обogaђује капиталисте, па се онда њихово богатство прелива низ социјалну лествицу. Закључно, неједнакост дохотка према овом приступу произилази из разлика у способности субјекта који излазе на тржиште. Постоји и политички разлог потискивања питања неједнакости, који иде руку под руку са економским – свако истраживање

неједнакости би уздрмало темеље економске структуре света у коме живимо, што за етаблирани део интелектуалне и политичке елите није пожељно.

Слом или бар нарушавање доминације неолибералног идеолошког наратива, у коме није било места за неједнакости, отворио је простор за другачије погледе. У склопу тог заокрета дошло је и до буђења интересовања за питања неједнакости. Бранко Милановић сматра да је питање неједнакости покренула стагнација прихода већине становништва у развијеним западним земљама и сазнање да је мањина за то време постала веома богата. Осим Милановића, који се темом неједнакости бавио током читаве каријере, али је ширу популарност стекао управо захваљујући интересовању за ту тему, још неколико економиста је популарисало тему неједнакости. Нобеловац Џозеф Стиглиц указује да „размере неједнакости у Америци и начин на који се она ствара подривају економију” и истиче да новије студије указују да су „егалитарније државе истовремено успешније, постижу већи раст, стабилније су” (Стиглиц, 2015: 107–108). Да ствар није само економске природе, сведочи и његов закључак да се „растућа дебата о неједнакостима у Америци води првенствено око природе друштва” (*истио*, 108). Слично томе, Тома Пикети већ у уводу своје чувене студије истиче да питање неједнакости које су сада видљиве и голим оком није само питање за стручњаке већ „за цео свет” (Пикети, 2015: 14).

Интересантно је уочити заокрет који у погледу односа економског раста и неједнакости заузимају аутори који се баве овом темом. Наизглед, рекло би се да је дошло до коперниканског обрта, у коме „нова парадигма”, потпуно супротно ранијем уверењу, тврди да је економски раст у вези са већим степеном једнакости. Међутим, као што је показао Бранко Милановић, веза између економског раста и неједнакости није непроменљива категорија, већ зависи од типа друштва. У преиндустријским друштвима, која карактерише стагнирајући доходак, ниво неједнакости је релативно низак, док у индустријским друштвима са стабилним растом средњег дохотка расту и неједнакости. Раст неједнакости у одређеном тренутку се зауставља и долази до опадања неједнакости упркос даљем економском расту. Опширније о Кузњецовим таласима, којима се објашњавају ове промене, Милановић пише у студији *Глобална неједнакост* (Милановић, 2016). Међутим, за нашу тему је од већег значаја да се истакне да било какав став који *a priori* тврди да постоји веза између пораста неједнакости и смањења привредног раста сведочи о примеси и утицају идеологије. Другим речима, уколико таква веза постоји у случају развијених земаља, она не мора нужно постојати у случају земаља у развоју.

Када је о Србији реч, ваљало би, пре свега, испитати да ли је актуелни раст неједнакости повезан са растом средњег дохотка или се раст неједнакости дешава у ситуацији када оне могу довести до успоравања економског раста. Мимо тог контекста, интересовање за неједнакости чини се да више има везе са идеолошко-политичким сукобима између, с једне стране, неоконзервативног погледа, који представља комбинацију економског либерализма и социјалног конзервативизма (Вулетић, 2019), а који заступа гру-

пација која је на власти од 2012. године, и, с друге стране, лево-либералне идеологије, у којој се разумевање неједнакости повезује са погледима које промовише ММФ (Ostry et al., 2014; Arandarenko i dr., 2017), као и доктринарних левичарских погледа на неједнакости, које заступају различите опозиционе групације и значајан део академске јавности. Сама чињеница да је реч о академској јавности не гарантује отклон од идеолошких утицаја, већ, што и јесте поента овога текста, идеолошки утицаји на различите начине постају део научних публикација.¹⁴

Када је у питању преплитање неједнакости и идеологије у научним радовима, остаје отворено питање да ли је уопште могуће избећи идеологизацију. Отворен позив социолозима да према неједнакостима заузму критички став представља сврставање уз одређену позицију за коју се верује да представља израз хуманог и критичког дискурса социолошке мисли (Петровић и Марковић, 2017). Оваква позиција није ретка у нашој социологији и ослања се на богату традицију праксис филозофије, из које је у значајној мери израсла социологија у Србији. Тако, на пример, поменуте ауторке, анализирајући радове о неједнакостима у периоду самоуправног социјализма, полазе од претпоставке да су неједнакости својеврсна болест и закључују да савремена друштва нису пронашла лек за њу. Од социологије се очекује да тај лек пронађе. Из те перспективе посматрано, могло би се рећи да критичко бављење друштвеним неједнакостима представља израз онога што социологија јесте и што би требало да буде.

ЗАКЉУЧАК

Из перспективе из које је настао овај рад, управо инсистирање на критичком односу према неједнакостима представља само једну од идеолошких перспектива. Овде није реч о томе да се заговара социолошки релативизам. Реч је о томе да нужност идеолошког избора произилази из, по Веберовом мишљењу, неумитне чињенице да чак и научно знање, које се најчвршће држи научних теорија, почива на одређеним претпоставкама које произилазе из субјективно прихваћених вредности. У том смислу, важније од критичког односа према предмету истраживања, било да је реч о неједнакостима или некој другој теми, јесте критички однос истраживача према себи и свест о идеолошкој условљености радова која може послужити првенствено опрезнијем заговарању ове или оне практичне позиције.¹⁵

¹⁴ Чини се да је основна интенција студије групе аутора указивање да занемаривање неједнакости може представљати проблем за будући привредни раст Србије (Арандаренко и др., 2017). С друге стране, у предговору за српско издање своје књиге *Бојаџиши и сиромаси*, Бранко Милановић каже: „суштински проблем Србије није неједнакост него низак ниво продуктивности и низак укупни ниво дохотка. Једини пут за Србију огуда представља раст реалног дохотка” (Милановић, 2012: 14).

¹⁵ Овде се неће отварати иначе плодно и занимљиво питање да ли је и на који начин могуће превазићи вредносни релативизам. Остаћемо на запажању да он у дебатама о неједнакостима у протеклих седамдесет година није превазиђен.

ЛИТЕРАТУРА

- Арандаренко, Михаил, Крстић, Горана, Жарковић Ракић, Јелена. 2017. Доходна неједнакост у Србији од података до политике. Београд. Friedrich Ebert Stiftung.
- Багвати, Јагдиш. 2008. *У одбрану глобализације*. Београд. Службени гласник.
- Boudon, Raymond. 2003. Social science and the two relativisms. *Irish Journal of Sociology*. Vol. 12, No. 1, pp. 523.
- Callinicos, Alex. 2001. *Against the Third Way: An AntiCapitalist Critique*. Polity Press.
- Димитријевић, Бранислав. 2016. *Пошрошени социјализам*. Београд. Фабрика књига.
- Eckberg, D. L, Hill, L. 1988. Concept paradigme i sociologija: kritički prikaz. *Revija za sociologiju*. Vol. 19, No. 3.
- Гиденс, Е. 2009. *Европа у глобалном добу*. Београд. Цдио.
- Гиденс, Ентони. 2005. *Социологија*. Београд. Економски факултет.
- Хараламбос, М., Холборн, М. 2002. *Социологија – теме и перспективе*. Загреб. Голден Маркетинг.
- Калањ, Раде. 2010. *Идеологија, утиоција, моћ*. Загреб. Јасенски и Турк.
- Krstić, Gorana, Litchfieldb Julie, and Reillyb Barry. 2007. An Anatomy of Male Labour Market Earnings Inequality in Serbia – 1996 to 2003. *Economic Systems*. Vol. 31, Issue 1.
- Кун, Томас. 1974. *Струкутура научних револуција*. Београд. Полит.
- Лазић, Младен. 2011. Постсоцијалистичка трансформација и рестратификација. *Политичка мисао*. Год. 48, Бр 3, стр. 123–144.
- Losoncz, Alpar, Ivanišević Andrea, Losoncz, Mark. 2020. *Self-Government in Yugoslavia: The Path to Capitalism?*. DOI: 10.5772/intechopen.93673
- Милановић, Бранко, 2012. *Бојашаши и сиромаси: крајка и необична историја глобалне неједнакости*. Београд. Службени гласник.
- Милановић, Бранко. 2016. *Глобална неједнакост*. Нови Сад. Академска књига.
- Мимица, Аљоша, Вулетић, Владимир. 1998. Где се деде трећи класик?: анализа цитираности Маркових, Веберових и Диркемових радова у часопису Социологија 1959–1996. *Социологија: часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*. Год. 40, бр. 1, стр. 71–94.
- Mitra, Pradeep and Yemtsov, Ruslan. 2006. Increasing Inequality in Transition Economies: Is There More to Come? *World Bank Policy Research Working Paper 4007*.
- Младеновић, Ивица. 2014. Карактер структурног прилагођавања у једној националној држави: случај Србије. *Политичка мисао*. Год. 51, бр. 2, стр. 135–158.
- Мркшић, Данило. Рестратификација и промене материјалног стандарда. У: Лазић, М. (прир.) *Рачји ход*. Београд. Филип Вишњић.
- Ostry, D. Jonathan, Berg, Andrew Berg, and Tsangarides. G. Charalambos, 2014. *Redistribution, Inequality, and Growth*. IMF.
- Петровић, Ј., Марковић Савић, О. 2018. О друштвеним неједнакостима на страницама Социолошког прегледа у периоду самоуправно социјализма. *Социолошки ирепег*. Год. 52, бр. 1, стр 181–215.
- Пикети, Тома. 2015. *Кайићал у XXI веку*. Нови Сад. Академска књига.
- Самарџић, Мирослав. 2017. О југословенском социјализму. *Нова српска политичка мисао*.
- Sowell, Thomas. 2012. *TrickleDown Theory and “Tax Cuts for the Rich”*. Hoover Institution Press, pp. 115.
- Спасић, Ивана. 1998. *Интерперетивна социологија*. Београд. Завод за уџбенике.
- Станојевић, Драган, Вулетић, Владимир. 2013. Глобализација и друштвене класе. *Трећи иројрам*, бр. 158, стр. 179–198.

- Стиглиц, Џозеф. 2015. *Велика њодела*. Нови Сад. Академска књига.
- Сувин, Дарко. 2014. *Само једном се љуби радиографија СФР Југославије*. Београд. Роза Луксембург штифтунг.
- Врџан, Срђан. 1975. Социолог пред проблемом друштвене неједнакости и једнакости. <https://core.ac.uk/download/pdf/33294916.pdf>
- Вулетић, Владимир. 2019. Глобални неоконзервативни заокрет. *Социолошки њрејлед*. Год. 53, бр. 2, стр. 403–421.
- Вулетић, Владимир, Станојевић, Драган, Вукелић, Јелисавета. 2011. Српска транзиција у социолошком огледалу. У: Михаиловић, Срећко. *Дометии њранзиције од социјализма ка кайињализму*. Београд, Фриедрих Еберт Штифтунг. стр. 327–342.
- Вулетић, Владимир. 1995. Југословенска социологија и социјализам (I део). *Социолошки њрејлед*. Год. 29, бр. 1, стр. 41–57.
- Шуковић, Д. 2013. *Неједнакости, незајослености и криза*. Београд. ИДН.
- Жупанов, Јосип. 1970. Егалитаризам и индустријализам. *Социолоњија*, Бр. 1.

Vladimir Vuletić

IDEOLOGY AND SOCIAL INEQUALITY

S u m m a r y

The fluctuating interest sociologists around the world have been taking in the topic of material inequalities in the past half-century, opens the question of whether such oscillations are solely random or conditioned by something. In accordance with earlier findings about the connection between sociology and ideology, we started with the assumption that sociologists' interest on the topic correlates with the ideological phases.

During the 1970's and the 1980's, this interest rose parallel to the internal ideological clash in the SKJ (The League of Communists of Yugoslavia) between the so-called *dogmatic communists* and the *liberals*. However, the period of transition towards capitalism sees other topics and inequalities being put into the spotlight, while the topic of material inequalities is put aside. The renewed interest in material inequalities sparked alongside the global ideological debate about the means of overcoming *The Great Recession* and its consequences in Serbia.

By analysing the works which regard the material inequalities from a sociological perspective, we aim to either validate or deny the aforementioned assumptions.

Key words: sociology, ideology, inequality